

Оригинални научни рад
удк: 741.5
doi: 10.5937/zrffp56-62096

ВИЗУЕЛНЕ МЕТДФОРЕ О ШКОЛИ ИЗРАЖЕНЕ КАРИКАТУРОМ

Златко М. ПАВЛОВИЋ¹

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
Катедра за педагогију
Пале (Република Српска, Босна и Херцеговина)

Вук Б. ВУЧЕТИЋ²

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет
Катедра за новинарство и политикологију
Пале (Република Српска, Босна и Херцеговина)

¹ zlatko.pavlovic@ff.ues.rs.ba; <https://orcid.org/0000-0001-7323-8341>

² vuk.vucetic@ff.ues.rs.ba; <https://orcid.org/0000-0002-3056-0303>

Примљен: 11. 10. 2025.

Прихваћен: 25. 3. 2026.

ВИЗУЕЛНЕ МЕТАФОРЕ О ШКОЛИ ИЗРАЖЕНЕ КАРИКАТУРОМ

Кључне ријечи:
метафоре;
визуелне метафоре;
школа;
карикатура;
метафоре о школи.

Сажетак. Научници који проучавају школу и њен рад баве се и тиме како школу виде и доживљавају они који у њој раде и уче, али и тиме како је види и доживљава и шира јавност. Једно од средстава преко којих се визуелно и метафорички може изразити однос према школи јесте карикатура. У раду су приказани резултати анализе карикатура о школи које су креирали карикатуристи из преко 30 држава свијета, а које су приспјеле на један конкурс и које су објављене у каталогу са тог конкурса.

Анализа метафора представљених карикатурама показала је да је корпус анализираних карикатура могуће разврстати у шест категорија које се, донекле, могу упоредити са категоријама које су анализом вербалних метафора о школи добили други истраживачи. На основу резултата може се рећи да је за карикатуристе школа мјесто гдје се подстиче развој ученика, при чему се у томе често не остварују жељени резултати, а неки од узрока таквог стања односе се на гушење ученичке индивидуалности, на њихову преоптерећеност школским обавезама и на неодговарајуће односе, гдје спада и појава агресивности.

Анализа је показала и да карикатуре које су према школи критички оријентисане превладавају у односу на оне које су оријентисане афирмативно, али та диспропорција на нашем узорку није толико велика да ово можемо тврдити са довољним степеном сигурности.

Код карикатуриста превладавају критички прикази школе, али изгледа да тај критички однос не важи за све области школског живота и рада. Карикатуристи су показали доста изражену критичност према школи, али и према школској средини, док су према учењу и садржајима учења у школи показали претежно афирмативни однос. За карикатуристе је углавном добро то што дјеца у школи уче и стичу знања, али су према организацији школе као институције у којој се то дешава далеко више критички настројени.

Увод

Немогућа је друштвена заједница у којој не би било васпитања и образовања (Поткоњак, 2020; Doreswamy, 2019; Saldana, 2013). Најорганизованији дио васпитнообразовног дјеловања одвија се у школи. Зато је она међу најважнијим друштвеним институцијама, а од њене ефикасности увелико зависи просперитет друштва и начин организације живота у њему.

Од успјешности школе у остваривању своје функције зависи однос јавности према њој, али постоји и обрнут утицај. Однос према школи утиче на њено функционисање, при чему то важи и за однос самих учесника у школском васпитнообразовном процесу, али и за однос шире јавности према школи (Black, 2015; Harris, 2015; Krolovic et al., 2014). Због тога је однос јавности према школи као институцији одавно предмет интересовања научника који се баве проблемима васпитања и образовања и друштвених процеса који су са њима повезани. Као и друге појаве, и тај однос се може проучавати на различите начине и различитим методолошким приступима. У нашем раду одабрали смо један рјеђе кориштен приступ који почива на анализи метафора о школи које су представљене визуелно у виду карикатуре. Метафоре које људи стварају о некој појави могу бити показатељ њиховог односа према тој појави. Тако нпр. метафоре о учењу и знању могу бити извор информација о томе какве су представе оних који су их стварали о тим појавама, али и шта за њих представљају учење и знање (Павловић, 2018; Thomas, 2006). Разрађују се инструменти који слику какву наставници имају о школи мјере преко њихових метафора о школи (Grady, 1996). Метафоре се углавном изражавају језичким средствима, али се оне могу представити и визуелно. Визуелне метафоре се користе у реклами (Forceville, 1994), у филму (Carroll, 1996), у визуелним представљањима у сврху обуке (Dent-Read et al., 1994), а изразито су присутне и у карикатури (Morris, 1993).

Карикаатура као визуелна метафоричка представа свијета

Листајући штампу често наилазимо на карикатуре које се на посебан начин осврћу на неке друштвене појаве, процесе, догађаје или појединце. Такви ликовни прикази најчешће изазивају осмјех, и то понекад са киселкастом примјесом. Постоје и конкурси за карикатуре на одређену тему које организују различита удружења, градске администрације, владина тијела, невладине организације итд., а број таквих конкурса који се током једне године организују широм свијета је велики. Иако је карикатура нешто што изгледа лако разумљиво, она је сложена појава коју није једноставно дефинисати. У одређењима карикатуре³ по правилу се истиче да је ријеч о ликовном изразу (најчешће цртежу) који обиљежја неке појаве или особе преувеличава, умањује или на неки други начин искривљује, како би је учинио смијешном или апсурдном, при чему се то чини са циљем забаве или критике. Једно такво одређење каже: „Карикатура је искривљено представљање особе, типа или акције. Заједничко им је да су истакнуте особине саздане на претјеривању или особинама животиња, птица или поврћа, који замјењују дијелове људског бића или је аналогија начињена са понашањем животиња. Под појмом карикатуре најчешће се мисли на цртеж и публикацију за публику која познаје субјект карикатуре” (Caricature, 1974, стр. 909).

Постоји неодређеност око тога шта се све подразумејева под појмом *карикаатура* и колико широко значење има тај појам. Наиме, говори се о ужем и ширем значењу појма карикатура (Dulibić, 2005). У ужем значењу карикатура се односи на портретну карикатуру, тј. на ликовне приказе одређене особе, при чему тај приказ садржи раније поменуте облике претјеривања и искривљивања, опет са циљем забаве или критике те особе и њених особина и поступака. У ширем смислу, карикатура се односи на карикатуралне приказе неке групе људи, неке појаве или неког процеса у друштву. Карикатура у ужем смислу оријентисана је првенствено на појединца, а тек потом (понекад) на неке процесе у којима он учествује или у њима игра одређену улогу. Карикатура је у ширем смислу оријентисана на појаве и процесе, а тек у другом плану (опет рјеђе) и на неке конкретне појединце који учествују у тим процесима. У овој врсти карикатуре се, у убједљивој већини случајева, не приказују конкретне особе. У неким језицима постоје посебни термини за те двије врсте карикатуре. На пример, у енглеском су то *caricature*, за карикатуру у ужем смислу, и *cartoon*, за карикатуру у ширем смислу. Слично је у италијанском и француском језику, док је у њемачком ситуација као код нас – једним термином се означавају обје

³ Под карикаатуром подразумејамо искључиво карикатуре у ликовној форми. Постоји карикатура и у књижевности као литерарни жанр.

врсте карикатуре. Да би се избјегла појмовна збрка, некад се за карикатуру у ширем смислу користе термини као *īēī-карикайура*, *црйјани виц*, *шаљиви црйјеж*. Дулибић предлаже термин *сийуацијска карикайура* и каже да је ситуацијска карикатура: „[...] хумористички приказ људи, њихових изгледа, понашања и навика као и савремених догађаја, састављена каткад од двају или више цртежа, најчешће са намјером да изазове смијех” (Dulibić, 2005, стр. 15). Пошто се у раду бавимо карикатуром у ширем смислу, у даљем тексту ћемо под карикатуром подразумевати ту врсту.

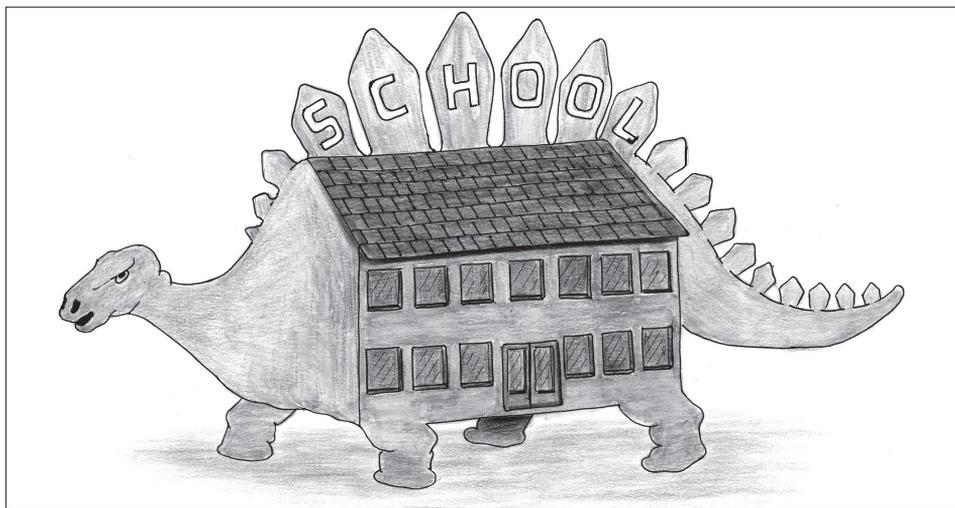
Једна од важних карактеристика карикатуре јесте њена метафоричност. Ми нисмо ни свјесни колико често користимо метафоре. За неког ко је под притиском недаћа изгубио вољу за даље нормално функционисање кажемо да је *йоййонуу* (потонуу у проблемима и не бори се као што брод потоне у води и не плови даље). За спортски тим који је изгубио утакмицу, спортски коментатор ће рећи да је *кайййулирао* (као војска која изгуби рат). У штампи ће за државу која је под санкцијама написати да је њеној економији *йрекинууј довод кисеоника* (као човјеку којем је ометено дисање па почиње да се гуши) итд. Метафоре омогућавају да на један скраћен, али ефикасан начин другима пренесемо одређене информације и идеје тако да их они лако разумију. На метафору не треба гледати само као на изражајну стилску фигуру. Она је једно од средстава на којима почива људско мишљење, посебно оно које садржи апстракције (Lakoff & Johnson, 1980).

Метафорама су врло сличне аналогије. Док метафоре имају облик *А је Б*, аналогије имају облик *А је као Б*, тј. поређење у аналогијама је експлицитно, а у метафорама имплицитно (Aubusson et al., 2006). Будући да граница између експлицитног и имплицитног поређења ни изблица није увијек јасна, у већини случајева се метафоре суштински могу свести на аналогије, а механизам на којем почивају аналогије (и метафоре) објаснила је Дидри Центнер теоријом структурног мапирања (Gentner, 1983). Основа тог механизма јесте пресликавање (мапирање) карактеристика једне појаве (објекта) на другу појаву (објекат). Мапирање је процес утврђивања релационих сличности (Gentner, 1983; Holyoak, 2005), што омогућава поимање једне искуствене области помоћу друге искуствене области. Објекти међу којима се установљавају сличности различито се именују. Један објекат (онај који нам помаже у поимању) назива се извор, база, базни домен, а други објекат (онај којег поимамо) назива се циљ или циљни домен (Gentner, 1983; Glynn, 2008; Holyoak, 2005; Holyoak & Thagard, 1995).

У претходно поменутом примјеру са економијом којој је прекинут довод кисеоника кориштена је метафора *функционисање економије је дисање*. Као што је човјеку за живот потребно дисање, тако су економији потребне инвестиције. Ако се због санкција прекине доток инвестиционог капитала, економија пропада, као што се човјек коме ограниче довод кисеоника почиње гушити. Циљни домен овдје је пропадање економије земље која је

под санкцијама, базни домен је ометање процеса дисања, а пресликавање су сличности у посљедицама које се дешавају у оба случаја (пропадање, нефункционисање, немогућност опстанка).

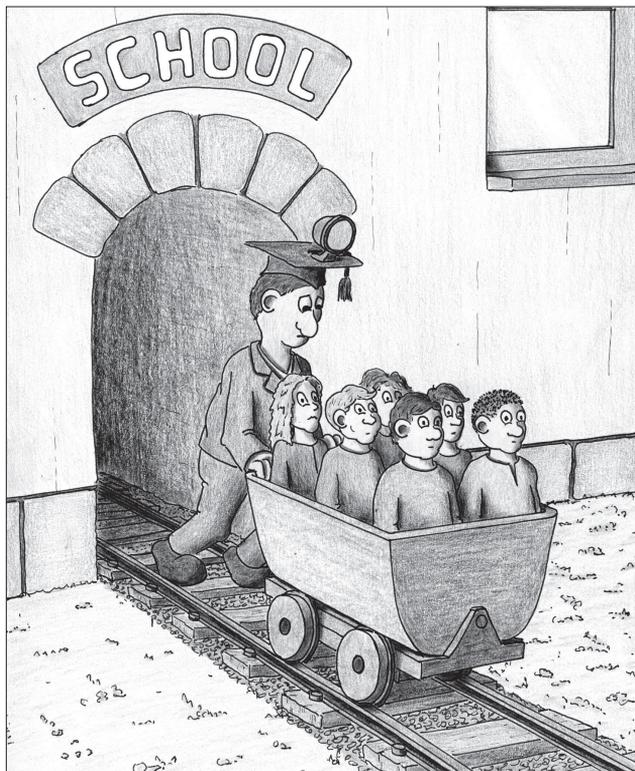
Метафоре могу бити и сликовне. Примјер таквих метафора имамо у карикатурама. И у карикатури се може разликовати базни домен (оно са чим се нешто изједначава/пореди) и циљни домен (то што се изједначава/пореди), те морамо истаћи да је потребно да постоји одређена сличност између базног и циљног домена и та сличност јесте основа за метафору изражену карикашуром (Sun & Huo, 2022). Креативност карикатуристе се и огледа у томе што је уочио такву сличност и што ју је на одговарајући начин ликовно приказао. Као илустрацију наводимо двије карикатуре о школи.

Слика 1. Примјер карикатуре о школи

Карикатура приказана на Слици 1 садржи метафору: *школа је диносаурус*. Изражава виђење школе као застарјеле, превазиђене, као нечег што се не прилагођава захтјевима савременог свијета, тако да је због тога осуђена на изумирање. Базни домен у метафори која је изражена карикашуром представља диносаурус, а циљни домен је школа. У претходној реченици наведене су сличности међу доменима (мапирање) који омогућавају пренос смисла са базног на циљни домен (метафорички трансфер).

Метафоричност карикатуре може бити суптилна и вишеслојна. Она може садржати више од једне метафоре, при чему је обично једна примарна. Примјер такве карикатуре приказан је на Слици 2.

Слика 2. Други примјер карикатуре о школи

У карикатури приказаној на Слици 2 имамо више метафора које су обједињене једном примарном метафором. Једна је метафора: *наставник је рудар*. Алудира се на тежину наставничког позива – посао наставника тежак је као посао рудара. Поред те метафоре, присутна је и метафора: *дјеца (ученици) су руда (ресурс)*. Дјеца су скривена драгоценост коју треба открити и њихове потенцијале изнијети на свјетло дана, што чине наставници у школама. Основна метафора која обједињује претходно наведене је метафора: *школа је рудник*.

Карикајџура и јавно мњење

Када је ријеч о односу карикатуре и јавног мњења, важно је најприје осврнути се на сам појам јавног мњења. Иако постоји велики број различитих дефиниција, у суштини јавно мњење представља синтезу приватних ставова појединаца унутар друштвене заједнице о друштвено актуелним питањима (Ђорђевић, 2008; Јевтовић, 2003; Lamza-Posavec, 1995). Другим ријечима, може

се рећи да јавно мњење представља преовлађујући став или расположење јавности у вези са одређеним, друштвено актуелним темама.

Масовни медији играју важну улогу у формирању јавног мњења. Они су главни извор информација али и друштвених, културних и политичких вриједности, чиме обликују начин на који људи перципирају цјелокупну друштвену стварност (McQuail, 2010). Карикатура, као специфична врста масовних медија, такође има важну улогу у формирању и изражавању јавног мњења (Abraham, 2009; Coupe, 1969; Caswell, 2004; Everette, 1974).

Одређени аутори (DeSousa & Medhurst, 1982) истичу да карикатуре имају четири главне функције у односу на јавност. Прва је забавна функција, јер карикатуре могу да насмију и забаве публику приказујући ситуације и личности на духовит начин. Друга функција је смањење агресије, јер карикатуре омогућавају људима да се на симболички начин „ослободе” свог незадовољства према друштвено политичкој стварности или политичким лидерима. Трећа функција је функција постављања дневног реда (*agenda setting*), која се огледа у томе што се путем карикатура публици настоји сугерисати које теме, догађаји и личности су актуелни и важни за друштво. Четврта функција је уоквиравање (*framing*), чиме се настоји објаснити да карикатуре не само да на дневни ред постављају најважније и најактуелније друштвене теме него да у исто вријеме настоје да сложена друштвено политичка питања интерпретирају, контекстуализују, појасне и поједноставе у један визуелни садржај и приказује њихову суштину.

Анализирајући све четири функције може се закључити да утицај карикатуре на јавно мњење произилази из њене специфичне комбинације форме и садржаја. Наиме, карикатуре су визуелне форме, а визуелне поруке, по правилу, имају снажнији ефекат на публику него, рецимо, писана или усмена ријеч (El Refaie, 2009; Morrison, 1969; Zarifian, 2025). Што се тиче садржаја, важна карактеристика карикатура јесте да оне преносе ставове, а не чињенице, због чега се за карикатуру каже да представља вид друштвеног и политичког коментара (Walker, 2003). Затим, карикатура поједностављује сложене друштвене појаве тако што карикатуриста користи хумористичне и сатиричне технике, попут преувеличавања, ироније, стереотипа или метафоре, да стварност прикаже на начин који је јаснији и ближи широј публици (DeSousa & Medhurst, 1982; El Refaie, 2009; Streicher, 1967). Такође, захваљујући сатирично-хумористичком карактеру, карикатура не само да има изражену критичку друштвену улогу него може да испровоцира и подстакне јавну дискусију о важним друштвеним темама (Harrison, 1981; Walker, 2003). Све ове особине које смо навели показују потенцијал карикатуре да обликује јавни дискурс и утиче на јавно мњење (Abraham, 2009). Сликовите примјере можемо наћи кроз историју. У том смислу истиче се рад америчког карикатуриста Томаса Наста из XIX вијека, чије су карикатуре у часопису *Harper's Weekly* критиковале политичку корупцију у Њујорку, а

критичка оштрица је нарочито била усмјерена против Вилијама „Бос” Твида. На примјер у карикатури *The Brains* (1871) Твид је приказан са огромним стомаком, дијамантом умјесто срца и врећом новца умјесто главе, што симболизује његову похлепу и корупцију (Halloran, 2013).

Слика 3. *The Brains*, карикатура објављена 21. октобра 1871. године у америчком часопису *Harper's weekly*

Такође, у новије вријеме, карикатуре пророка Мухамеда које су објављене у француском сатиричном листу *Charlie Hebdo* изазвале су велику пажњу јавности и показале су како карикатура може артикулисати критике политичких и друштвених норми и истовремено изазивати јавне полемике о границама слободе говора, религиозној осјетљивости и праву умјетника да изражавају своје ставове (Sutherland, 2016; Wahl-Jorgensen, 2015).

С обзиром на потенцијал да обликују јавно мњење, карикатуристи се могу сматрати својеврсним вођама јавног мњења (*opinion leader*) у јавном простору. Вође јавног мњења дјелују као посредници између медија и шире јавности тако што интерпретирају, контекстуализују и појашњавају медијске поруке, али и друштвена дешавања својој публици, односно својим пратицима, што показују и Кац и Лазарсфелд (Katz & Lazarsfeld, 1955) у својој

теорији о двостепеној комуникацији. На сличан начин и карикатуристи, кроз визуелну сатиру, интерпретирају стварност, често у складу са својим интересима или интересима различитих центара политичке и економске моћи и посредују је публици (Crittenden et al., 2011).

Међутим, постоје мишљења да карикатуристи и њихови радови не могу аутоматски обликовати јавно мњење, јер публика често тумачи карикатуре на различите начине, који се не подударују увијек са намјером аутора. Према Халовом мишљењу (1980), публика може прихватити доминантно значење аутора, прилагодити га својој перспективи или га потпуно одбацити. Ово показује да значење хумора и визуелних порука карикатура варира у зависности од друштвених, полних, старосних и идеолошких карактеристика. Наиме, оно што једна особа доживљава као шалу, друга може сматрати увредом. Према томе, карикатуре представљају комплексан медијски садржај отворен за вишеструка читања и тумачења (Hall, 1980; Press, 1981).

Улога карикатура се, дакле, не исцрпљује у обликовању јавног мњења већ се карикатуре могу посматрати и као рефлексија већ формираног или постојећег расположења јавности у вези са одређеном темом (Caswell, 2004; Walker, 1978). Наиме, будући да је и сам карикатуриста дио друштвене заједнице, његове карикатуре нису изоловане од утицаја друштва и културе којима припада. На тај начин, карикатуре не дјелују само као индивидуална интерпретација стварности већ и као садржај који одражава постојеће друштвене наративе и осјећаје. Због тога се може рећи да карикатуре у суштини представљају артикулацију преовлађујућих ставова који циркулишу у јавном простору, односно представљају огледало јавног мњења (Caswell, 2004; DeSousa & Medhurst, 1982; El Refaie, 2009). На примјер, током кампање за Брежит, британски политички карикатуристи често су приказивали Европску унију као бирократски илузионистички апарат или Велику Британију као самостални брод који напушта „Европски океан”, што је одражавало већинску јавну забринутост и скепсу према Европској унији (Godioli & Pedrazzini, 2019).

Може се рећи да карикатуре одговарају Меквејловом (McQuail, 2010) ритуалном моделу масовне комуникације, према којем медији нису само средство за пренос поруке, већ омогућавају заједничко стварање и очување културних вриједности кроз „ритуалну” интеракцију између аутора и публике. Према томе, карикатуре се могу посматрати слично као и друге медијске форме које учествују у ритуалној размјени са публиком. На примјер, емисије о култури или популарне серије и филмови као што су рецимо „Бољи живот” или „Варљиво лето '68” реafirмишу и одржавају заједничке културне вриједности, а карикатуре, кроз сатиру и визуелни коментар, исто тако учествују у потврђивању прихваћених друштвених и културних стандарда. Хајнс (Hines, 1933) истиче да карикатуре, путем реafirмације социјалних вриједности, не само да јачају друштвену солидарност већ дјелују

и као инструмент социјалне контроле. Наиме, карикатуре кроз хумор, иронију и сатиру критикују понашања појединаца или група који на неки начин одступају од очекиваних друштвених норми. У том смислу, карикатуре подстичу неку врсту саморегулације и мотивишу чланове заједнице да се понашају у складу с прихваћеним вриједностима.

Према томе, може се рећи да је разумијевање карикатуре увијек условљено конкретним друштвеним, културним и историјским контекстом (Sproule, 1980). Карикатуре неријетко комуницирају само са одређеном публиком или су ограничене историјским тренутком у којем настају. На пример, мање познате историјске личности, важне за локалне заједнице у одређеним земљама, могу остати неразумљиве широј публици односно публици која није дио те културе. Такође, теме или ликови који су били актуелни прије неколико деценија могу бити непознати новим генерацијама. У том смислу, карикатуре, као и други медијски записи, могу се посматрати као документи времена у којем су настале, јер одражавају друштвене вриједности, актуелности, трендове, хумор и културне кодексе тог периода (Press, 1981). Визуелни прикази, укључујући и карикатуре, служе као „историјски докази” који омогућавају анализу друштвених норми, политичких ставова и културних вредности прошлости (Kemnitz, 1973; Porter, 1988). На тај начин, карикатура не само да осликава шта је тренутно популарно или прихваћено у јавном дискурсу већ и документује континуиране културне тенденције и ставове који се преносе кроз вријеме.

Методолошки дио

Циљ истраживања

Циљ истраживања био је анализирати начин на који се школа приказује у карикатурама и утврдити доминирајуће визуелне метафоре које се при томе користе.

Хипотезе

У истраживањима у којима се анализирају метафоре о различитим појавама којима људи изражавају свој однос према тим појавама или своје виђење тих појава, региструје се да је број метафора ограничен и да се оне могу по сродности сврстати у групе (Павловић, 2018; Anilan, 2018; Zlatanović, 2017). Прву хипотезу поставили смо у облику:

1. Претпостављамо да ће бити могуће одредити неколико типичних категорија унутар којих се групишу теме обрађене визуелним метафорама о школи у карикатурама. Карикатура је средство којим се у највећем броју случајева изражава критички однос према људској природи, њеним

слабостима, према понашању људи и њихових група, према друштву и друштвеним институцијама.

Другу хипотезу поставили смо у облику:

2. Претпостављамо да ће број карикатура које садрже критички оријентисане метафоре о школи доминирати у односу на карикатуре које садрже афирмативно оријентисане метафоре о школи.

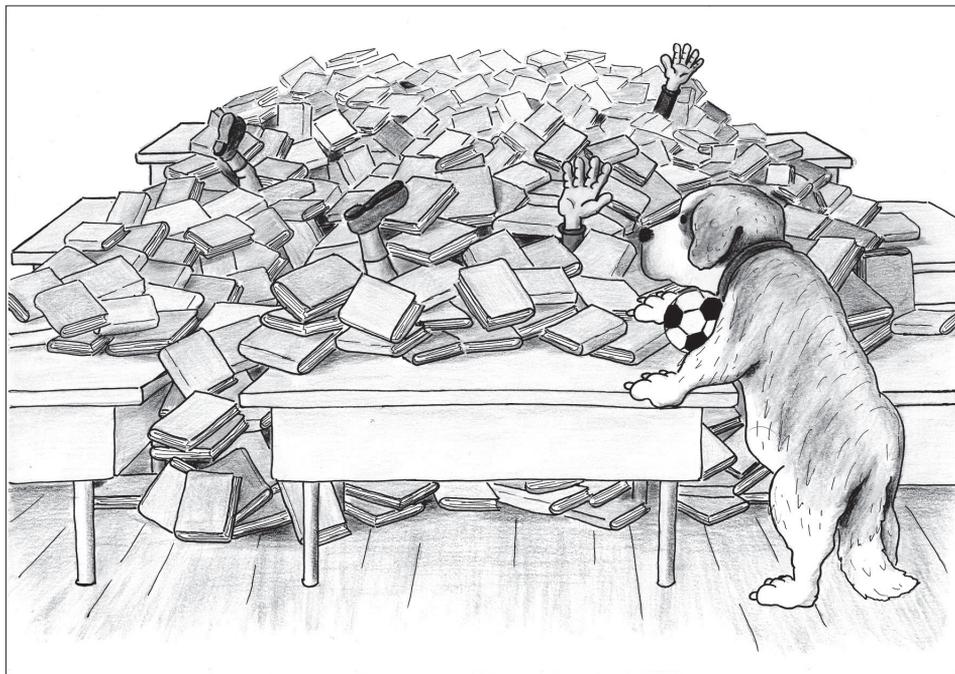
Узорак

Будући да се наш рад односи на приказ школе у карикатури, узорак се морао односити на радове карикатуриста који су у карикатурама изразили своје виђење школе. Један од најбољих начина да се на једном мјесту дође до већег броја карикатура које обрађују неку тему јесу конкурси карикатура. Један такав конкурс, који је за тему имао школу, организован је 2018. године од стране италијанске компаније *S-cool*, а подржан је од локалне заједнице града Милано – *Comune di San Giuliano Milanese*. Редовно се конкурси тог типа организују тако да на њима учествују карикатуристи из цијелог свијета. Тако је било и са овим конкурсом. На њему је своје радове послао већи број карикатуриста из преко 30 земаља. Тиме је, макар донекле, контролисан утицај фактора условљених културним разликама. Такође, може се претпоставити да нису посебно изражени ни утицаји условљени фактором професије, јер се карикатуристи у највећем броју случајева карикатуром баве из хобија, при чему су најразличитијих професија. Узорак нашег истраживања чинило је 90 карикатура са поменутог конкурса.

Метода и организација истраживања

Примијењена је анализа садржаја. Анализу карикатура вршила су два процјењивача, универзитетски наставници који нису стручњаци ни у области педагогије, ни у области карикатуре, ликовног стваралаштва или визуелних медија. Они су претходно инструктирани о начину процјењивања. На примјеру других карикатура објашњено им је да карикатуре представљају визуелне метафоре и демонстрирано им је како се одређује метафора коју карикатура садржи. Такође им је на примјерима демонстрирано да карикатура може истовремено садржати више од једне метафоре (обично је једна доминантна, примарна, а друга или друге су секундарне). На десет, за ту прилику одабраних, карикатура провјерено је да ли су правилно разумјели начин идентификовања метафора. Потом су вршили процјене карикатура о школи, независно један од другог. У случајевима када се њихове процјене нису slagале, процјену су вршили поново, али сада заједно све док се не би

усагласили. У таквим случајевима се као коначна процјена узимао њихов усаглашени став. На Слици 4 приказана је једна од процјењиваних карикатура.

Слика 4. Једна од карикатура из корпуса процјењиваних карикатура⁴

Као метафору коју садржи та карикатура, процјењивачи су одредили следећу: *школски садржаји су лавина која зајирјава и гуши дјецу*. У оквиру те основне метафоре одредили су и секундарну: *иџра је сјасилац који дјецу може сјасијти од зајирјавања лавином школских садржаја*.

Обрада њодајџака

Метафоре које су идентификовали процјењивачи анализирали смо одређујући на шта се метафора у свакој карикатури односи, односно какву тему обрађује. Потом смо их, према сродности тематике коју обрађују, класификовали у групе и тако добили неколико категорија. На крају смо сваку карикатуру разврстали и према томе да ли садржи метафору која о школи говори афирмативно (позитивно) или критички (негативно). Рачунали смо процентуалну заступљеност карикатура по категоријама.

⁴ Дозвола за објављивање добијена је од аутора.

Резултати и израживања

У Табели 1 приказане су теме које су метафорички обрађене у карикатурама и шест категорија у које смо разврстали метафоре према тематској сродности. У првој колони су наведени примјери метафора за сваку од категорија. Метафоре садржане у три карикатуре обрађивале су теме које нисмо могли сврстати у неку од категорија.

Табела 1. Теме које обрађују метафоре и категорије у које су сврстане метафоре садржане у карикатурама

Примјери метафора	Обрађене теме	Категорије
Група (одјељење у школи) као сијенка која притишће ученика. Школа као машина за укалупљивање дјецe.	Сузбијање, ограничавање, притисак, гушење.	Притисак 12 (13,3%)
Школска торба као терет који се не може носити без додатне помоћи. Школа као терет који се стално носи на леђима.	Преоптерећеност ученика, тежина захтјева.	Оптерећење 5 (5,5%)
Катедра као војни положај, а долазак ученика као напад непријатељске војске. Ликови из видео-игрице као ученикови помагачи у рушењу школе.	Сукоби, деструкција, агресија.	Агресивност 7 (7,8%)
Школска знања су попут рашчупане косе коју је немогуће почешљати (довести у ред). Наставник се у припреми наставе бави преписивањем, баш као што ученик преписује на испиту.	Лоше функционисање, низак квалитет рада, бесмисленост неких активности у школи.	Нефункционалност 31 (34,5%)
Учење као храњење, знање као храна. Школа као шатор који штити ученике од елементарних непогода.	Развијање, обогаћивање, подршка, заштита.	Развој 24 (26,7%)
Књига као средство еволуције – образовање усмјерава развој у правцу очовјечења. Школски садржаји као летјелица која дјецу носи у просторе васионе.	Упућивање, усмјеравање, указивање на правац.	Усмјеравање 8 (8,9%)
		Остало 3 (3,3%)

Видљиво је да већина метафора спада у категорије Развој и Нефункционалност. Може се рећи да су за карикатуристе та два питања нешто што је најкарактеристичније за школу. Са једне стране, школу доживљавају као мјесто гдје се обезбјеђују услови за развој ученика, гдје се тај развој подржава и подстиче. Са друге стране, указују на проблеме у функционисању

школе, на то да школа често не успијева да испуни очекивања која друштво има од ње и да не успијева да постигне циљеве који се пред њу постављају. Мањи број метафора обрађује притисак којем су ученици изложени у школи (гушење њихове индивидуалности, укалупљивање и сл.), а још мањи број метафора обрађује преоптерећеност ученика школским захтјевима и агресивност у школи.

Анализа метафора у карикатурама односила се и на њихово разврставање према томе да ли метафоре говоре о школи афирмативно, позитивно или критички, негативно. Прво смо карикатуре разврстали према областима полазећи од тзв. дидактичког троугла (наставник, ученик, садржаји учења и односи међу наставницима и ученицима), а садржај карикатура нас је упутио да додамо и области: школа и школска средина, родитељи, просвјетне власти. Унутар сваке од области регистровали смо удио афирмативних и критички оријентисаних метафора. Резултати су приказани у Табели 2.

Табела 2. Удио афирмативних и критички оријентисаних метафора према областима на које се односе карикатуре

Област	Афирмативно: + Критички: –	Бр.	Процент
Школа и школска средина	+	10	11,1%
	–	28	31,1%
Наставник	+	3	3,3%
	–	3	3,3%
Ученик	+	1	1,1%
	–	4	4,4%
Школски садржаји и учење	+	9	21,1%
	–	9	10,0%
Односи ученик–наставник	+	1	1,1%
	–	9	10,0%
Родитељи	+	2	2,2%
Просв. власти	–	1	1,1%

Као што је видљиво, највећи број метафора у карикатурама обрађује теме које се односе на школу уопште и на школску средину. Слиједе метафоре које обрађују проблеме учења и школских садржаја. Унутар теме Школа и школска средина приближно трипут је више карикатура које обрађују негативне аспекте унутар те теме од карикатура које обрађују позитивне аспекте. Обрнута је ситуација унутар теме Школски садржаји и учење. Овдје је приближно дупло више карикатура које обрађују позитивне стране садржаја и учења од карикатура које обрађују негативне стране.

Од укупног броја карикатура, њих 36 процијењене су као карикатуре са метафорама које говоре позитивно о школи, док су у 54 случаја процијењене

метафора у карикатурама говориле о негативним карактеристикама школе. Очито је да доминира критички однос према школи, али статистичка анализа не даје недвосмислене резултате. Тестирање одступања добијене дистрибуције од правоугле даје вриједност: $\chi^2 = 3,60$; $df = 1$; $p = 0,0578$. Дакле, вриједност хи-квадрата је на самој граници статистичке значајности.

Дискусија и закључци

Будући да нисмо пронашли извјештаје о резултатима истраживања која се баве визуелним метафорама о школи (изражене карикашуром или на неки други сликовни начин), преостало нам је да резултате нашег истраживања упоредимо са радовима који се баве метафорама о школи које су изражене језичким средствима.

Клибард описује три раширене метафоре о курикулуму. То су метафоре: 1) курикулум као производња; 2) курикулум као развој; 3) курикулум као путовање (Kliebard, 1972). Те метафоре се бар једним дијелом могу третирати и као метафоре о образовању и школи. Анализирајући ове метафоре, Ибрахим наводи да свака од њих даје другачију слику о положају наставника и ученика и о њиховим односима (Ibrahim, 2016). Метафора *курикулум као производња* приказује ученика као сировину у рукама вјештог занатлије (наставника) који обрађује сировину и ствара одређен производ. Метафора развоја представља наставника као брижљивог баштована који познаје особености сваке биљке у башти (сваког ученика) и који их његује да се развију и процвјетају. У метафори путовања наставник је приказан као водич и пратилац који води ученике путевима знања, којима је и сам раније прошао, при чему зна да немају сви путници једнаке могућности кретања тим путем.

У нашој анализи се метафоре из категорије Притисак, а дјелимично и из категорије Оптерећење могу довести у везу са метафором производња. Метафоре из наше категорије Развој могу се довести у везу са метафором развоја према Клибардовој подјели. Његова метафора путовања може се довести у везу са нашом категоријом Усмјеравање. Ми смо имали значајан број метафора у категорији Нефункционалност и неколико у категорији Агресивност, које не можемо довести у везу са метафорама из Клибардове подјеле.

Грејди је развио упитник *Слика школе кроз метафоре*, којим је код наставника мјерио како виде школу изражавајући степен свог слагања са понуђеним метафорама о школи (Grady, 1996). Иако између тог и нашег истраживања има много разлика (испитаници припадају другачијим популацијама, начин доласка до података је битно другачији, медиј преко којег су метафоре изражене је други итд.), ипак се у оба случаја ради о метафорама о

школи, па ћемо навести нека поређења. Грејди је извео следеће опште категорије унутар којих је разврстао метафоре о школи: Кооперација, Сузбијање, Ограничавање, Свечаност, Фокусирање, Базичне потребе. Наша категорија Притисак може се довести у везу са Грејдијевим категоријама Сузбијање и Ограничавање. Само дјелимично се наша категорија Усмјеравање може упоредити са Грејдијевом категоријом Фокусирање, док се наша категорија Развој, опет у ограниченој мјери, може довести у везу са Грејдијевом категоријом Кооперација.

Наша прва хипотеза је потврђена. Анализа је показала да је, на основу теме које метафорички обрађују, корпус анализираних карикатура могуће разврстати у неколико категорија. Показало се да се те категорије донекле могу упоредити са категоријама које су анализом вербалних метафора о школи добили други истраживачи. Може се рећи да је за карикатуристе школа мјесто гдје се подстиче развој ученика, при чему се у томе често не остварују жељени резултати, а неки од узрока таквог стања односе се на гушење ученичке индивидуалности, на њихову преоптерећеност школским обавезама и на неодговарајуће односе гдје спада појава агресивности.

Другом хипотезом смо претпоставили да ће доминирати карикатуре које садрже критички оријентисане метафоре о школи у односу на карикатуре које садрже афирмативно оријентисане метафоре. Критички оријентисане карикатуре јесу превладавале у односу на афирмативне, али за ову хипотезу не можемо рећи да је потврђена у статистичком смислу (статистички показатељи нису потврдили разликовање добијене дистрибуције од дистрибуције која би се добила случајно). Ипак треба имати на уму да је и статистички показатељ био на самој граници значајности. Узимајући све то у обзир, изгледа оправданим претпоставити да код карикатуриста превладавају критички прикази школе, иако узорак карикатура који смо ми анализирали то није недвосмислено потврдио. Такође, тај критички однос не важи за све области школског живота и рада. Карикатуристи су показали веома изражену критичност према школи, уопштено, али и према школској средини, док су према неким аспектима школске дјелатности показали претежно афирмативни однос. То је случај са учењем и садржајима учења у школи. Изгледа да је за карикатуристе углавном добро то што дјеца у школи уче и стичу знања, али су према организацији и устројству институције у којој се то дешава далеко више критички настројени.

Ограничења истраживања

Више је фактора који ограничавају вриједност резултата нашег истраживања. Прије свега, карикатура је специфична визуелна форма са специфичним изражајним могућностима, што на одређен начин ограничава лепезу

промишљања о школи која се на тај начин могу приказати. Вербалне и визуелне метафоре разликују се по томе шта могу да изразе на једноставан и ефикасан начин (El Refaie, 2003).

Даље, корпус карикатура које смо анализирали ограничен је на карикатуре са једног конкурса. За поузданије закључке било би потребно анализирати већи број карикатура о школи које потичу из различитих извора. Посебно би било занимљиво обухватити карикатуре из различитих историјских периода, па анализирати промјене у метафоричком погледу на школу које се дешавају током времена.

Као што је раније већ наведено, карикатура је средство којим се чешће изражава критички однос према неким појавама него што се говори афирмативно о њима. Зато се наша анализа само ограничено може посматрати као вјеродостојна илустрација начина на који јавност доживљава школу. Резултате које смо добили треба више посматрати као показатељ тога како критички дио јавности види школу, а посебно као показатељ тога шта се конкретно школи замијера. У томе је вјероватно основна вриједност резултата нашег истраживања. Дакако, и то у мјери у којој се свјетска карикатуристичка заједница може третирати као представник те опште критички оријентисане јавности.

Литература

- Павловић, Ј. (2018). Метафоре о знању и како их проучавати у школи. У: И. Ђерић и С. Максић (ур.), *Истраживања у школи* (стр. 119–132). Београд: Институт за педагошка истраживања.
- Поткоњак, Н. (2020). *Шта је васпитање, чудесност и зајонетност васпитања*. Београд: Српска академија образовања.
- Abraham, L. (2009). Effectiveness of cartoons as a uniquely visual medium for orienting social issues. *Journalism and Communication Monographs*, 11(2), 118–165. <https://doi.org/10.1177/152263790901100202>
- Anilan, H. (2018). Analysis of primary education students' metaphorical perceptions of the concept of learning. *Croatian Journal of Education*, 20(1), 291–328. <https://doi.org/10.15516/cje.v20i1.2460>
- Aubusson, P. J., Harrison, A. G., & Ritchie, S. M. (2006). Metaphor and analogy. In: P. J. Aubusson, A. G. Harrison, & S. M. Ritchie (Eds.), *Metaphor and Analogy in Science Education* (pp. 1–10). Dordrecht: Springer.
- Black, D. (2015). Public attitudes toward education. *The Journal of Experimental Education*, 29(1), 23–36. <https://doi.org/10.1080/00220973.1960.11010666>
- Caricature. (1974). In: W. E. Preece & P. W. Goetz (Eds.), *Encyclopedia Britannica Macropaedia* (p. 909). Chicago: Encyclopaedia Britannica, Inc.
- Carroll, N. (1996). A Note on film metaphor. *Journal of Pragmatics*, 26(6), 809–822.
- Caswell, L. S. (2004). Drawing swords: War in American editorial cartoons. *American Journalism*, 21(2), 13–45.

- Coupe, W. A. (1969). Observation on a theory of political caricature. *Comparative Studies in Society and History*, 11, 79–95. <https://doi.org/10.1017/S0010417500005168>
- Crittenden, V. L., Hopkins, L. M., & Simmons, J. M. (2011). Satirists as opinion leaders: Is social media redefining roles?. *Journal of Public Affairs*, 11(4), 237–250. <https://doi.org/10.1002/pa.400>
- DeSousa, M. A., & Medhurst, M. J. (1982). Political cartoons and American culture: Significant symbols of campaign 1980. *Studies in Visual Communication*, 8, 84–97.
- Dent-Read, C. H., Klein, G., & Eggleston, R. (1994). Metaphor in visual displays designed to guide action. *Metaphor and Symbolic Activity*, 9(3), 211–232.
- Doreswamy, G. B. (2019). Relationship between society and education. *International Journal of Humanities & Social Science Studies*, 5(3), 71–78. <https://doi.org/10.29032/ijhsss.v5.i3.2019.71-78>
- Dulibić, F. (2005). Definiranje karikature kao likovne vrste. U: J. Brnčić (ur.), *Karikatura* (str. 11–35). Zagreb: Naklada Slap.
- Dorđević, T. (2008). *Političko javno mnjenje*. Beograd: Institut za političke studije.
- El Refaie, E. (2003). Understanding visual metaphor: the example of newspaper cartoons. *Visual Communication*, 2(1), 75–95.
- El Refaie, E. (2009). Metaphors in political cartoons: Exploring audience responses. In: C. Forceville & E. Urios-Aparisi (Eds.), *Multimodal Metaphor* (pp. 173–196). Berlin: Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110215366.3.173>
- Everette, D. E. (1974). The regeneration of political cartooning. *Journalism Quarterly*, 51, 664–669. <https://doi.org/10.1177/107769907405100413>
- Forceville, C. (1994). Pictorial metaphor in advertisement. *Metaphor and Symbolic Activity*, 9(1), 1–29. https://doi.org/10.1207/s15327868ms0901_1
- Gentner, D. (1983). Structure mapping: A theoretical framework for analogy. *Cognitive Science*, 7, 155–170. [https://doi.org/10.1016/S0364-0213\(83\)80009-3](https://doi.org/10.1016/S0364-0213(83)80009-3)
- Glynn, S. M. (2008). Making science concepts meaningful to students: Teaching with analogies. In: S. Mikelskis-Seifert, U. Ringelband, & M. Brückmann (Eds.), *Four Decades of Research in Science Education: From Curriculum Development to Quality Improvement* (pp. 113–125). Münster, Germany: Waxmann.
- Godioli, A., & Pedrazzini, A. (2019). Falling stars and sinking ships: Framing and metaphor in cartoons about Brexit. *Journal of European Studies*, 49(3–4), 302–323. <https://doi.org/10.1177/0047244119859167>
- Grady, N. B. (1996). Images of school through metaphor development and validation of a questionnaire. *Journal of Educational Administration*, 34(2), 41–53. <https://doi.org/10.1108/09578239610112123>
- Hall, S. (1980). Encoding/decoding. In: S. Hall, D. Hobson, A. Love, & P. Willis (Eds.), *Culture, Media, Language* (pp. 128–138). London: Hutchinson.
- Halloran, F. D. (2013). *Thomas Nast: The Father of Modern Political Cartoons*. North Carolina: University of North Carolina Press.
- Harris, L. R. (2015). Reviewing research on parent attitudes toward school assessment: Implications for classroom practice. *Classroom Assessment SIG at the American Educational Research Association Annual Meeting*. <https://www.aera.net/SIG018/Classroom-Assessment-SIG-18>
- Harrison, R. (1981). *The Cartoon: Communication to the Quick*. London: Sage Publications.

- Hines, E. (1933). Cartoons as a means of social control. *Sociology & Social Research*, 17, 454–464.
- Holyoak, K. J. (2005). Analogy. In: K. J. Holyoak & R. G. Morrison (Eds.), *The Cambridge Handbook of Thinking and Reasoning* (pp. 117–142). New York, NY: Cambridge University Press.
- Holyoak, K. J., & Thagard, P. (1995). *Mental Leaps: Analogy in Creative Thought*. Cambridge, MA: Bradford Book – MIT Press.
- Ibrahim, A. M. (2016). Curriculum metaphors. *The Eurasia Proceedings of Educational & Social Sciences (EPESS)*, 4, 385–390.
- Jevtović, Z. (2003). *Javno mnjenje i politika*. Beograd: Akademija lepih umetnosti – Centar za savremenu žurnalistiku.
- Katz, E., & Lazarsfeld, P. F. (1955). *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. Free Press.
- Kemnitz, T. M. (1973). The cartoon as a historical source. *Journal of Interdisciplinary History*, 1, 81–93.
- Kliebard, H. M. (1972). Metaphorical roots of curriculum design. *Teachers College Record*, 73(3), 402–403.
- Kpolovie, P. J., Joe, A. I., & Okoto, T. (2014). Academic achievement prediction: Role of interest in learning and attitude towards school. *International Journal of Humanities Social Sciences and Education*, 1(11), 73–100.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lamza-Posavec, V. (1995). *Javno mnijenje*. Zagreb: Alinea.
- McQuail, D. (2010). *McQuail's Mass Communication Theory* (6th ed.). London: SAGE Publications.
- Morris, R. (1993). Visual rhetoric in political cartoons: A structuralist approach. *Metaphor and Symbolic Activity*, 8(3), 195–210. https://doi.org/10.1207/s15327868ms0803_5
- Morrison, M. C. (1969). The role of the political cartoonist in image making. *Central States Speech Journal*, 20, 252–260. <https://doi.org/10.1080/10510976909362976>
- Porter, R. (1988). Seeing the past. *Past & Present*, 118, 186–205. <https://doi.org/10.1093/past/118.1.186>
- Press, C. (1981). *The Political Cartoon*. East Brunswick, NJ: Associated University Presses.
- Saldana, J. (2013). Power and conformity in today's schools. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(1), 228–232.
- Sproule, J. M. (1980). *Argument: Language and Its Influence*. New York: McGraw-Hill.
- Streicher, L. (1967). On a theory of political caricature. *Comparative Studies in Society and History*, 9, 427–455. <https://doi.org/10.1017/S001041750000462X>
- Sun, R., & Huo, W. (2022). A multimodal study on image metaphor in cartoon image paintings – A case study of the artistic creation of the “New cartoon generation” in China. In: Z. Zehui, C. Fong Peng, & A. T. Marcus (Eds.), *Proceedings of the 2022 International Conference on Science Education and Art Appreciation (SEAA 2022)* (pp. 289–295). Paris: Atlantis Press Zeger Karssen. https://doi.org/10.2991/978-2-494069-05-3_37
- Sutherland, J. (2016). Charlie Hebdo and the politics of satire. *European Journal of Communication*, 31(3), 270–283. <https://doi.org/10.1177/0267323116644670>

- Thomas, G. P. (2006). Metaphor, student's conceptions of learning and teaching, and metacognition. In: P. J. Aubusson, A. G. Harrison, & S. M. Ritchie (Eds.), *Metaphor and Analogy in Science Education* (pp. 105–117). Dordrecht, the Netherlands: Springer.
- Wahl-Jorgensen, K. (2015). Media and the public sphere: The case of Charlie Hebdo. *Journalism Studies*, 16(5), 678–693. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2014.977769>
- Walker, M. (1978). *Daily Sketches: A Cartoon History of British Twentieth Century Politics*. London: Muller.
- Walker, R. (2003). Political cartoons: Now you see them! *Canadian Parliamentary Review*, 26(1), 16–20.
- Zarifian, M. (2025). Visual metaphor: Likeness of unlike things in cartoons. *RUDN Journal of Studies in Literature and Journalism*, 30(1), 130–142. <https://doi.org/10.22363/2312-9220-2025-30-1-130-142>
- Zlatanović, Lj. (2017). *Teorija kao metafora samopoimanja*. Niš: Filozofski fakultet.

Zlatko M. PAVLOVIĆ

University of East Sarajevo
Faculty of Philosophy
Department of Pedagogy
Pale (Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina)

Vuk B. VUČETIĆ

University of East Sarajevo
Faculty of Philosophy
Department of Journalism and Political Science
Pale (Republic of Srpska, Bosnia and Herzegovina)

Visual Metaphors of School Expressed Through Caricature

Summary

Understanding the school as an institution and the educational process that takes place within it requires insight into how the school is perceived and experienced, not only by students, teachers, and parents, but also by the broader public. Public perception of school influences the role school plays in the community, how the community relates to it, what it expects from it, and ultimately, how the school functions. Attitudes toward school are expressed in various ways and through different media. One of these is metaphorical: caricature serves as a tool for expressing visual metaphors.

This paper presents the results of an analysis of school-related caricatures created by cartoonists from over 30 countries around the world. These caricatures were submitted to an international contest and published in its catalogue. The school metaphors represented in these caricatures were analysed, and the analysis showed that the collected caricatures could be categorized into six distinct groups. These categories can, to some extent, be compared with those identified in other studies that analysed verbal metaphors about school.

The general finding is that cartoonists often depict school as a place intended to foster student development, though this goal is frequently not achieved. Some reasons for this include the suppression of students' individuality, excessive workload, and inappropriate interpersonal relationships, particularly the presence of aggression.

The analysis also revealed that caricatures with a critical perspective on school outnumber those with an affirmative tone. However, this disparity in the sample is not large enough to support a definitive conclusion. While cartoonists generally present a critical view of school and its environment, this stance does not apply equally to all aspects of school life. They tend to be considerably more critical of the school as an institution and its surroundings, yet predominantly affirmative regarding the act of learning and the content taught. For cartoonists, the fact that children acquire knowledge at school is viewed positively, whereas the way the institution itself is organized is subject to far greater criticism.

Keywords: metaphors; visual metaphors; school; caricature; school metaphors.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторсво-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).